

УДК 821.162.1:82.-343 "18" Марцінковський

Уляна Перескоцька
Київський національний університет імені Тараса ШевченкаВЕРНИГОРА АНТОНІЯ МАРЦІНКОВСЬКОГО І
РОМАНТИЧНІ КОНТЕКСТИ ОБРАЗУ СЕРЕДИНИ ХІХ ст.

У статті проаналізовано образ Вернигори — персонажа одного з найбільших польських національних міфів, який своєю популярністю викликав неабияке зацікавлення у представників української школи в польському романтизмі як символ єднання двох народів середини ХІХ століття.

Ключові слова: Вернигора, Антоній Марцінковський, романтичний образ.

W artykule został przeanalizowany obraz Wernyhory — jednego z najwybitniejszych bohaterów polskich mitów narodowych, który dzięki swojej popularności wywołał duże zainteresowanie wśród przedstawicieli «szkoły ukraińskiej» w romantyzmie polskim będąc w połowie XIX wieku symbolem zjednoczenia dwóch narodów.

Kluczowe słowa: Wernyhora, Antoni Marcinkowski, romantyczny obraz.

The article analyzes the image of Wernyhora, the character of one of the biggest Polish national myths which popularity has caused a great interest among representatives of Ukrainian school in the Polish Romanticism in the middle of 19th century as a symbol of unity of two nations.

Keywords: Wernyhora, Anthoni Martsinkowski, romantic image.

На початку ХХ століття у науковому колі дослідників і літературних критиків бачимо неабияке зацікавлення постаттю і пророцтвами Вернигори. Пьотр Коструба, зібравши і опрацювавши усі відомості, проаналізував і описав у своїй статті «Wernyhora. Zarys historii legendy» та у хронологічному порядку подав відомості про появу вищезгаданої постаті у друкованих виданнях, автентичність і аналіз пророцтв, цитуючи праці не лише польських але й українських дослідників. У 90-х роках з'являються нові праці польської дослідниці Данути Сосновської і врешті у 1995 році Станіслав Маковський видає книжку «Wernyhora. Przerowiednie i legenda». Питання Вернигори є актуальним сьогодні, оскільки в українському літературознавстві ця тема мало досліджена.

Вернигора — персонаж одного з найбільших польських національних міфів. Український козак — пророк Вернигора, який передбачив Коліївщину (гайдамацьке повстання 1768 року), крах Речі Посполитої наприкінці ХVІІІ ст., довгі роки неволі та врешті-решт відродження Польщі та її подальше процвітання. Перша друкована згадка про лірника з'явилась у 1830 році у варшавському виданні «Patrijota», де Йоахим Левель подає короткі дані і пророцтва. Михайло Чайковський присвятив йому окремих твір — «Вернигора, український пророк, історична повість», який уперше вийшов з друку в Парижі 1838 року. Образ Вернигори фігурує у творчості класиків польської літератури: Станіслава Виспянського («Весілля»), Юліана Словацького («Сон срібний Соломеї», «Беньовський», «Вацлав») та багатьох інших. Одна з найвідоміших картин Яна Матейка — «Вернигора». На першому плані на ній зображено дитя, що символізує світле майбутнє для поляків і українців. Після 1917 року в літературних колах називали «Вернигорою Бельведерським» Юзефа Пілсудського.

Легенда про Вернигору остаточно сформувалася в період між поразкою Наполеона I Бонапарта (1815) й польським повстанням 1830 року [8, с. 10]. Існувала навіть думка, що це польський патріотичний фальсифікат. Така оцінка, мабуть, була б найслухнішою, якби літературний персонаж Вернигора вперше з'явився не в польському, а в українському письменстві. Іван Котляревський, перераховуючи в «Енеїді» загиблих побратимів Енея, що мордуються в пеклі, написав: «Тут був Вернигора Мусій». Отже, йому була відома ця постать, але що саме — нині з'ясувати неможливо. В українському фольклорі Вернигора здебільшого змальовується як завзятий козарлюга, що перевертає гори, авантюрист, що волочиться по світу в гідному собі товаристві Вернидуба й Крутивуса.

Найстарша і найбільш правдива легенда про Вернигору сформувалась найвірогідніше у 1809 році. Йдеться у ній про історичні події 50-х років (Коліївщина, Барська конфедерація); 30-х (Канівський з'їзд), а також Французька революція, Косцюшкове повстання. Її автор писав легенду так, аби склалось враження, що легенда походить із 1768 року і автором є задніпрянський козак — Вернигора, який під час Коліївщини переховувався на одному з острівків, які омиває річка Рось, неподалік Корсуня. Легенда носить апокрифічний характер, містифікації та належить до такого виду літератури, яка справляє враження, наче є автентичним матеріалом.

Середина XIX століття характеризується зацікавленням образом Вернигори представниками української школи в польському романтизмі. У 1843 році образ Вернигори популяризує Еразм Ізопольський, друкуючи у віленському «Athenaeum» українські мотиви пророцтв і легенд про Вернигору. Образ Вернигори набуває популярності у Варшаві у роки перед січевим повстанням. Еразм Ізопольський згадав його у творі «Duma z dum ukraińskich» 1856 і випустив збірку народних переказів про Вернигору (Варшавська бібліотека 1858 р.), доповнивши публікації в «Athenaeum» з 1843 року. У Вільнюсі також вийшли друком праці Зенона Фіша 1856 і Антонія Новосельського 1857. У Парижі згадували про нього як про живий морально — політичний авторитет, без допомоги якого козакам не обій тись, а автором цієї легенди називали Михайла Чайковського [8, с. 86].

Еразм Ізопольський — фольклорист, етнограф. Польсько-український поет, який ніколи не писав українською, але завдяки своїй наполегливій праці, поетичній творчості і літературно — критичній спадщині ми сміливо зараховуємо його до епігонів романтичного українофільства.

«Напередодні свого розриву з польським суспільством Е. Ізопольський востаннє здійснив спробу створити народну епопею з козацьких пісень, під назвою «Duma z dum ukraińskich». Цей романтичний твір, що мав досить заплутану будову, і в якому автор мав намір подати певний сюжет про героїзм козацтва в союзі з матір'ю — Польщею у боротьбі проти невірних [2, с. 514].

Твір «Duma z dum ukraińskich» — українська поема, в основу якої покладений певний фрагмент української історії. Відомо, що Ізопольський працюючи священником, активно збирав український фольклорний матеріал. Використав найрізноманітніші думи, казки, перекази та пісні аби створити універсальну думу, яка б представила повний образ історії і життя козаків. Легендарні гетьмани такі як Богданко і Скалозуб змальовані у творі. Головною метою поеми є союз українського козацтва і Речі Посполитої проти спільного ворога — татарської орди:

Pozdrów Boże naszą sicz I wielmożnych panów,
Koszowych i kurzennych naszych atamanów;
Zaporoskie sławne wojsko i wszystką starszynę
I przesławną Ukrainę i Lacką ojczyznę [8, c. 95].

З'являється і постать Вернигори, талановитого пророка. Він постає як одна з найголовніших і непересічних особистостей у історії, а особливо серед козаків. Так відрекомендувався Вернигора у творі:

Jam Wernyhora, dziecko Orlika,
A wszystko prawda, co Charko gada,
Bo tak mi Pan Bóg dał, nie wiem na co,
Abym zgadywał przyszłość nieznaną. [8, c. 86].

Опісля розповів думу, в якій йшлося про кращі часи для України і передбачив гетьману бездітність, смерть і народження мстителя від козаків в особі майбутнього гетьмана Скалозуба.

Відомо, що Б. Залеський і Т. Падура надихали автора на створення таких ідеалістичних польсько — українських відносин, але, на жаль взаємини Речі Посполитої і українського козацтва погіршилися внаслідок дискримінації короля і єзуїтів і ми спостерігаємо як автор намагається зберегти цей польсько-український взаємозв'язок, але ідея є марною і утопічною. Бачення іншого майбутнього для двох держав автор виклав в устах віщуна:

...Węzeł, który Polskę łączy z Zaporozem
Rzymscy księża i szlachta rozetną jak nożem.
Lecz im to na pohybel, nam na żalność będzie,
Bo gdzie dziś wspólne dobro, potem złość zasiądzie,
I luna krwi potoki, męczarnie i jęki
Spadnie piorun, i wszystko przycichnie, przygaśnie,
A Lactwo i Kozactwo w objęciu praw zaśnie
Snem wiecznie nieprzespanym [8, c. 85]

Образ Вернигори у Ізопольського цілком аполітичний та без ідейного підтексту, хоча він і пов'язує його із Орликом («дитя Орилика»). Бачив у ньому абсолютно багатосторонню і колоритну постать давнього українського козацтва, популяризовану через легенди і перекази.

Антоній Новосельський (Марцінковський) — літературний критик, філософ, етнограф і фольклорист. Монументальна праця «Український народ» (1857) стала найбільшим збірником українських фольклорних матеріалів, перлиною українського народу, польськомовним джерелом у період українського школи польського романтизму. «Це велика монографія-словник про вірування і звичаї українського селянства тих часів» [2, с. 578]; «ця двотомна публікація залишається феноменальною скарбницею текстів української народної творчості, а разом з коментарями — опрацюванням, що віддзеркалює тогочасні знання і стан досліджень слов'янської етнографії» [1, с. 93].

Автор помістив легенду про Вернигору, як про віщуна, де не згадувались політичні пророцтва. Описав загальні біографічні дані, відомі із польської версії пророцтв. Нічого не згадав про етнічне суспільне походження Вернигори. Згадав лише про антигайдамацьку і про шляхетську позицію і активне застереження українського народу від історичних подій. Згадав про передбачення приглушення Коліївщини. Записав пророцтва шляхтич Пясецький. У іншому творі «Наддніпрянське пограниччя» Марцінковський записувачем пророцтв назве Суходольського: «*Tu szlachcic jakiś, Piasecki podobno, widział Wernyhorę I spisał jego przepowiednie*» [8, с. 220]; «...*a pan Suchodolski spisał jego prorocтва o losach kraju...*» [8, с. 225].

Польську версію легенди доповнив популярним на той час мотивом про викрадення Вернигори вершником на білому коні, про що пізніше згадував Равіта Гавронський. Наголошував на мандрівному характері цього мотиву і пов'язував його, між іншим, з античними міфами про архіпелаг, тобто білоконних. Цікавим фактом, згаданим у легенді, є популярність пророцтв і неабияке зацікавлення та щира віра, а також популярність України у Європі «*najciekawszą jednak rzeczą jest ten fakt, że wszystko rozwiązuje się na Ukrainie, wszystkie ludy europejskie przychodzą się bić u mogiły Perepiata I Perepiatychy*» [8, с. 87].

Пов'язував образ Вернигори із могилами Переп'яти і Переп'ятихи, близько Фастова, визначаючи їх як місце покути майбутнього віщуна, написав про місце перебування і сховку від гайдамаків у млинарів біля Корсуня на Росі, про виголошення там пророцтв, які записав Суходольський, проте смерть — зникнення локалізував в Македонах, а не в Корсуні. Як бачимо мотивами легенди автор оперував вільно, підлаштовуючи потребам власної нарації.

Образ Вернигори залишався незмінним навіть після січневого повстання. У другому періоді польського романтизму не з'явилося нових мотивів і легенд про Вернигору. Потребу цього періоду задовольняв роман Чайковського «Вернигора», перероблений і доповнений у 1862 році.

У 1863 році виходить роман Марцінковського «Наддніпрянське пограниччя. Нариси українського суспільства XVIII ст.», який пропагує польсько-українські ідеї поєднання в душі християнської любові, злагоди і є негативною реакцією на повстанський рух. «Наддніпрянське пограниччя» — двотомний роман Марцінковського, — можна стверджувати, що є відображенням українського суспільства XVIII ст, синтезом знань із фольклористики, етнографії і археології. Цікавим є ставлення автора до певних історичних подій, виражених в романі. Гайдамаччину вважає українським заколотом декласованого народу, загалом українці виступали за польську владу на українських землях. У важкий для країни час, в період перебігу таких історичних подій як Коліївщина і барської конфедерації, Антоній більш цікавився морально-етичними і суспільними питаннями.

Символом єднання став романтичний образ Вернигори. Показуючи його у творі, автор уникнув політичних пророцтв, зобразивши його віщуном. Вернигора у «Наддніпрянському пограниччі» — божевільний старець, який спокутує власні гріхи (вбивство брата дружини та її матері, які підтримували Гайдамаччину на українських теренах) [1, с. 96]. В атмосфері кривавих і жахливих подій 1768 року бачимо як автор вміло висуває образ Вернигори — самотнього, віддаленого від людей старця на перший план, таким чином залишаючи жах Коліївщини на другому. Завдяки молитві і постові, отримав з волі Божої «дар віщуна» і місією його стало за допомогою молитви,

християнського теплого слова і віщування застереження людей від участі в Коліївщині та розповідь про жахливі наслідки. Вміло підійшов Новосельський до створення образу, поєднавши у ньому польські і українські мотиви легенди, показавши, що на теренах України існувала і була популярна легенда про Вернигору. Трактував Вернигору як історичну постать, справжню, правда, овіяну народними переказами, приписуючи йому таємничість і володіння різними надприродними силами (третє око, змога літати у повітрі, можливість перевтілення у різних звірів). Вернигора Марцінковського — то старець, який страждає за вчинені вбивства, проте в результаті отримує прощення Бога і дар віщування. Місію Бога не дати пролитись людській крові на українських землях. Не репрезентує ані політичних ані суспільних тенденцій. Отже, його пророцтва то лише розповіді шляхті і народу про Коліївщину, наслідки і кару, яку понесуть гайдамаки «czekają was zarówno doczesne i wieczne męczarnie» [8, с. 89].

Легенда про Вернигору набула популярності у формі, якою користуємось сьогодні. До цієї версії легенди а також до ще живих в Україні переказів про Вернигору спрямовує польська романтична література, у якій можна виділити два напрями розвитку цієї постаті: патріотично — незалежно-солідарний (Міхал Чайковський і Люціян Семенський) та містично-народний (Северин Гоцинський та Юліуш Словацький) [8, с. 144]. Так окреслює напрями розвитку постаті Вернигори Станіслав Маковський. Користуючись концепцією Маковського сміливо відносимо образ лірника у творчості Марцінковського до другого напрямку, адже наша постать не є репрезентантом ані суспільних ані політичних тенденцій.

Мусій Вернигора існує від часів романтизму в польсько-українській свідомості уособлюючи незалежність, братерство двох народів а також спільну історію двох, на сьогоднішній день, незалежних держав. Образ Вернигори виступає символом надії на краще, щасливе, а найголовніше — мирне життя двох народів — Польщі і України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брацка М. Перепрочитання «української школи» польського романтизму : [Навчальний посібник] / Марія Брацка. — К. : Університет «Україна», 2010. — 126 с.
2. Гнатюк В. Українсько-польська правобережна романтична література. Вибрані праці / [Відпов. ред., упорядн., та автор передмови Р. П. Радишевський]. — Київ : МП «Леся», 2009. — С. 300–310.
3. Inglot M. Marcinkowski Antoni Albert / Mieczysław Inglot. — Polski Słownik Bibliograficzny. — Т. XIX. — Wrocław : Wydawnictwo Naukowe im. Ossolińskich, 1974. — S. 589–590.
4. Izopolski E. Duma z dum ukraińskich. Pieśni lirnyka o ukraińskim Kozactwie / Erazm Izopolski // Biblioteka Warszawska. — 1856. — Т. III. — S. 273–299, 468–501; 1857. — Т. III. — S. 344–379, 576–619.
5. Kasjan J.M. Wernyhora — postać z polsko-ukraińskiego pogranicza / J. M. Kasjan. — Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze 6–7 [Pod red. S. Kozaka]. — Warszawa, 1998. — S. 140–163.
6. Kostruba P. Wernyhora. Zarys historii legendy / Piotr Kostruba // Pamiętnik Literacki — 1935. — N. 3–4. — S. 390–415.
7. Makowski S. Wernyhora. Przepowiednie i legenda / Stanisław Makowski. — Warszawa : «Czytelnik», 1995. — 268 s.

---

8. Nowosielski A. (Marcinkowski A.) Pogranicze naddnieprzańskie. Szkice o społeczności ukraińskiej w wieku XVIII / Antoni Nowosielski/ — Kijów : L. Idzikowski, 1863. — T. I. — 310 s.; T. II. — 236 s.

9. Sosnowska D. Przesłanie Wernyhory. O romantycznej fascynacji Ukrainą / Danuta Sosnowska // Przegląd Wschodni — 1991. — T. 1, z. 4 — S. 737–753.